

Zhvillimi i bujqësisë në Kosovë dhe ndikimi i saj në mjedis

Marija Milenkovic, Jovana Jakovljevic,
Vesela Curkovic, Dragisa Mijacic¹

Maj 2017.

Ky publikim është botuar me asistencë të Bashkimit Evropian. Përmbajtja e këtij publikimi është përgjegjësi e vetme e InTER dhe në asnjë mënyrë nuk mund të paraqes pikëpamjet e Bashkimit Evropian.

1. Hyrje

Më shumë se gjysma e territorit të Kosovës është e mbuluar me tokë bujqësore, ndërsa përqindja e popullatës që jeton në viset rurale arrin në mbi 60%. Bujqësia gjithashtu konsiderohet si një nga sektorët më kyç për zhvillim, si nga ana e autoriteteve lokale e qendrore ashtu edhe nga ana e donatorëve ndërkombëtarë. Mjetet që investohen në zhvillim të bujqësisë rriten nga viti në vit. Në krahasim me vitin 2007, kur nga buxheti i Qeverisë së Kosovës janë ndarë rreth 6 milionë euro, i njëjti në vitin 2013 ka arritur 31 milionë euro. Trend pozitiv ekziston edhe kur flitet për mjetet e donatorëve ndërkombëtarë, duke qenë se në vitin 2007 janë investuar 300,000 euro, në vitin 2013 janë investuar 3 milionë, ndërsa në vitin 2015 janë ndarë 11 milionë euro.²

Mbrojtja e mjedisit, bujqësia dhe zhvillimi rural janë sektorë të lidhur ngushtë me njëri-tjetrin, prandaj kurrësi nuk guxon të neglizhohet ndikimi i bujqësisë në mjedisin jetësor që na rrethon. Masat të cilat njeriu i realizon me qëllim të intensifikimit të prodhimit bujqësor kanë ndikime edhe pozitive edhe negative në agrosistem. Prandaj, qëllimi është të prodhohet ushqim cilësor, por edhe të kursehen resurset dhe energjia, të mbrohet mjedisi, të sigurohet efikasitet ekonomik dhe avancohet jetesa e bujqve dhe komunitetit në përgjithësi.

Kjo analizë e shkurtër paraqet legjislacionin aktual dhe gjendjen momentale në sektorin e bujqësisë dhe zhvillimit rural në Kosovë, ndikimin e tyre në mjedis dhe ndërlidhshmërinë e tyre me zhvillim ekonomik.

2. Korniza ligjore dhe institucionale

Në proces të krijimit të kornizës ligjore në fushën e bujqësisë dhe zhvillimit rural, në pajtim me Acquis Communautaire të BE-së, në Kosovë janë miratuar shumë ligje, akte nënligjore dhe dokumente strategjike. Akti më i rëndësishëm ligjor nga kjo fushë është Ligji për Bujqësinë dhe Zhvillimin Rural Nr. 03/L-098, i miratuar në vitin 2009. Disa vite më pas (në vitin 2012), është miratuar Ligji për Ndryshimin dhe Plotësimin e Ligjit për Bujqësi dhe Zhvillim Rural³ i cili pjesërisht është harmonizuar me Rregulloren Nr. 73/2009 të BE-së.⁴ Në anën tjetër, harmonizimi me Rregulloren e BE-së ende nuk është arritur nga ligjet në vijim: Ligji për rregullimin e tokës (Nr. 04/L-040), Ligji për tokën bujqësore (Nr. 02/L-26), Ligji për ujitjen e tokës bujqësore (nr. 02/L-09), Ligji për inspektoratin bujqësor (Nr. 03/L-029), Ligji për

¹ Marija Milenkovic, Jovana Jakovljevic dhe Vesela Curkovic janë hulumtuese, ndërsa Dragisa Mijacic është drejtor i Institutit për Zhvillim Ekonomik Territorial (InTER). Ju lutem dërgoni komentet te mmilenkovic@regionalnirazvoj.org.

² IPA 2014-2020, Përkrahje e mëtejme e zhvillimit të sektorit agro-rural dhe sigurisë së ushqimit në Kosovë, 2015, në faqen: https://ec.europa.eu/neighbourhoodenlargement/sites/near/files/pdf/kosovo/ipa/2015/ipa2015_ks_07_agri_vet.pdf, f. 7.

³ Ligji Nr. 04/L-090

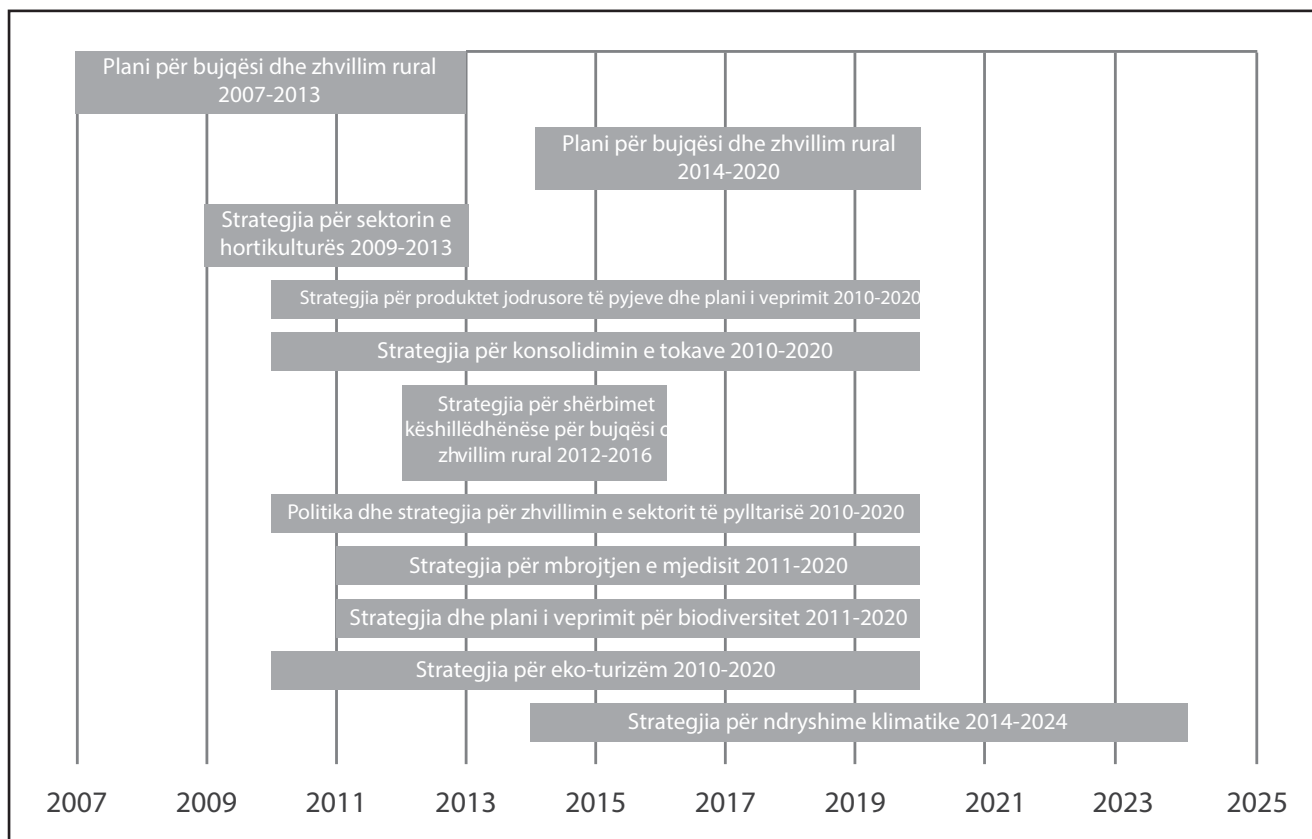
⁴ Programi kombëtar për implementimin e Marrëveshjes së Stabilizim Asociimit, mars 2016, në faqen: http://www.mei-ks.net/repository/docs/3_pkzmsa_miratuar_nga_kuvendi_final_eng_.pdf, f. 176

kooperativat bujqësore (Nr. 2003/9). Përveç ligjeve të përmendura, viteve të fundit janë miratuar edhe disa ligje që janë drejtpërdrejt apo tërthorazi të ndërlidhur me sektorin e bujqësisë dhe zhvillimit rural në Kosovë.⁵

Legjislacioni në fushën e mbrojtjes së mjedisit është po ashtu tejet i rëndësishëm për bujqësinë dhe zhvillimin rural. Ligje kyçe nga kjo fushë e që prekin bujqësinë janë: Ligji për mbrojtjen e mjedisit Nr. 03/L-025, Ligji për vlerësimin e ndikimit mjedisor Nr. 03/L-024, Ligji për mbrojtjen e integruar dhe kontrollin e ndotjes Nr. 03/L-043, etj.⁶ Sipas disa vlerësimeve, rreth 60% e *Acquis Communautaire* të BE-së nga fusha e mbrojtjes së mjedisit tani është transpozuar në legjislacionin vendor.⁷

Viteve të kaluara në Kosovë janë hartuar disa dokumente strategjike nga fusha e bujqësisë dhe zhvillimit rural. Gjithashtu, janë hartuar strategji dhe plane veprimi nga fusha e mjedisit, të cilat janë ngushtë të ndërlidhura me sektorin e bujqësisë dhe zhvillimit rural. Në diagramin e mëposhtëm janë paraqitur dokumentet më të rëndësishme strategjike për periudhën 2007-2024.

Diagrami 1. Dokumentet strategjike nga fusha e bujqësisë dhe zhvillimit rural në Kosovë

Marrë parasysh kompaktibilitetin e këtyre dy fushave, standardet e fushës së mjedisit gjithsesi duhet të inkorporohen në politikat zhvillimore të bujqësisë dhe zhvillimit rural. Prandaj, nuk është befasues fakti që mbrojtja e qëndrueshme e mjedisit përbën një nga caqet kryesore të zhvillimit të bujqësisë dhe zhvillimit rural nën ombrellën e Ligjit për Bujqësi dhe Zhvillim Rural (neni 4). Përveç kësaj, masa që përkrahin mbrojtjen e mjedisit paraqiten në Planin Kombëtar për Bujqësi dhe Zhvillim Rural dhe rregullohen me planin përkatës të veprimit.

Kur është në pyetje struktura institucionale, Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR) është përgjegjëse për zhvillim dhe implementim të politikave nga kjo fushë. Për të krijuar strukturat e domosdoshme administrative në pajtim me Politikën e Përbashkët të Bujqësisë (PPB) të Bashkimit Evropian⁸ dhe për të qenë

⁵ Ligji për inspektoratin bujqësor Nr. 03/L-029; Ligji për produktet për mbrojtjen e bimëve Nr. 03/L-042; Ligji për tokën bujqësore Nr. 02/L-026; Ligji për ujitjen e tokës bujqësore Nr. 02/L-009; Ligji për materialet fidanore Nr. 2004/13; Ligji për verërat Nr. 02/L-008; Ligji për veterinarinë Nr. 2004/21; Ligji për blegtorinë Nr. 04/L-191; Ligji për kujdesin ndaj kafshëve Nr. 02/L-010; Ligji për rregullimin e tokave Nr. 04/L-040; Ligji për bujqësinë organike Nr. 04/L-085; Ligji për shërbimet këshillëdhënëse për bujqësi dhe zhvillim rural Nr. 04/L-074, etj.

⁶ Ligji për inspektoratin e mjedisit, ujërave, natyrës, planifikimit hapësinor dhe ndërtimit Nr. 04/L-175; Ligji për kimikatet Nr. 04/L-197; Ligji për ujërat Nr. 04/L-147; Ligji për mbrojtjen e ajrit Nr. 2004/30; Ligji për mbrojtjen e natyrës Nr. 03/L-233, etj.

⁷ Agjencia Evropiane e Mjedisit, Raporti i Gjendjes së Mjedisit, Kosovë 2015, në faqen: <http://www.eea.europa.eu/soer-2015/countries/kosovo>.

⁸ Për më shumë lidhur me politikat e përbashkëta bujqësore (Common Agriculture Policy) vizitoni faqen: http://europa.eu/pol/pdf/flipbook/en/agriculture_en.pdf.

kompetente për implementim të politikave të IPARD⁹ gjatë rrugëtimit të vet drejt BE-së, MBPZHR gjatë viteve të kaluara ka kryer reorganizim strukturor. Në vitin 2013, është krijuar Agjencia për Zhvillim të Bujqësisë (AZHB), e cila merret me realizimin e programit përkrahës për bujqësi dhe zhvillim rural, si edhe Instituti Bujqësor i Kosovës. Me miratimin e Ligjit për sigurinë e ushqimit në vitin 2009 është themeluar edhe Agjencia për Veterinë dhe Ushqim e cila kryen veprimtari ngushtë të lidhur me politikat e BE-së për shëndetësi publike dhe mbrojtje të konsumatorëve. Në nivel lokal, komunat janë përgjegjëse për implementimin e politikave nga fusha e bujqësisë dhe zhvillimit rural.

Në komunat e veriut të Kosovës (Leposaviq, Mitrovicë e Veriut, Zubin Potok dhe Zveçan), autoritetet lokale ende nuk i zbatojnë kompetencat e tyre nga fusha e bujqësisë dhe zhvillimit rural. Nga ana tjetër, në këto komuna janë të punësuar zyrtarë përgjegjës për realizimin e masave dhe politikave për zhvillimin e bujqësisë nën kornizën e sistemit juridik të Republikës së Serbisë.

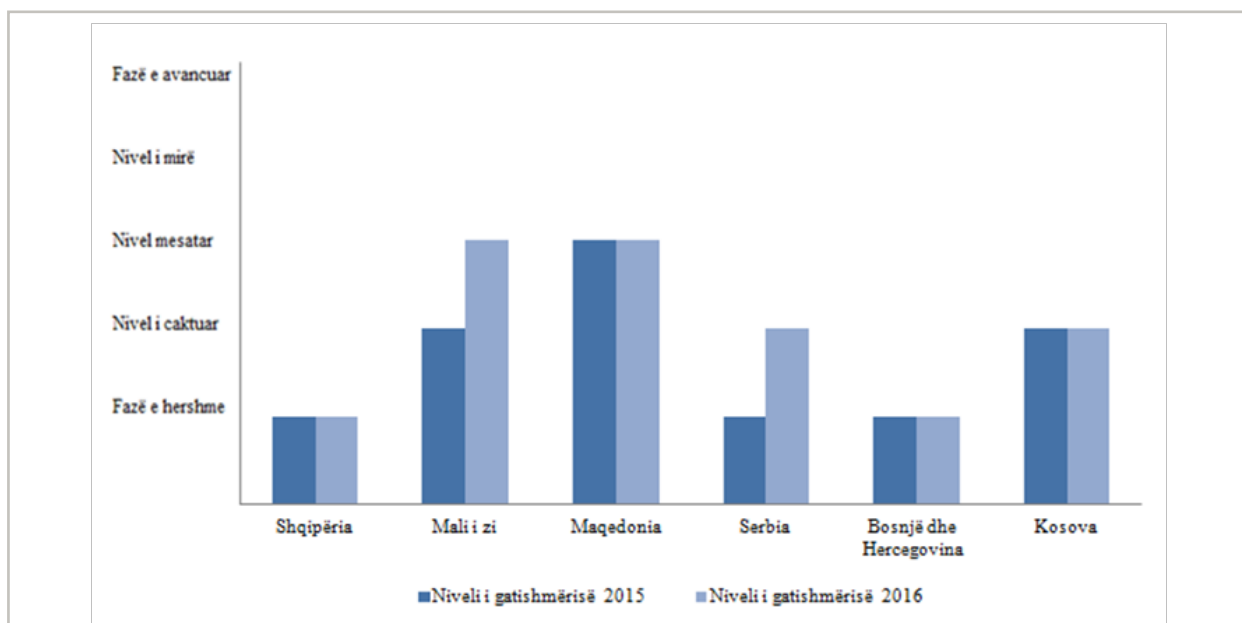
Në fushën e mbrojtjes së mjedisit, institucion përgjegjës në nivel qendror është Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor (MMPH). Nën ombrellën e kësaj ministrie është themeluar edhe Agjencia e Kosovës për Mbrojtje të Mjedisit, si dhe Agjencia Kadastrale e Kosovës, e cila është tejet e rëndësishme për fushën e bujqësisë, para së gjithash për shkak të rëndësisë së të dhënave kadastrale për zhvillimin e bujqësisë. Është me rëndësi të theksohet se institucionet kosovare për mbrojtjen e mjedisit nuk funksionojnë në komunat e veriut të Kosovës.

Rrugëtimi drejt BE-së

Disa prej sektorëve më të vështirë në kuptim të harmonizimit të dispozitave ligjore me ato të BE-së janë bujqësia dhe mjedisi, për shkak se për harmonizimin e tyre me dispozitat e BE-së kërkohen investime të cilat tejkalojnë mundësitë e Qeverisë së Kosovës. Fillimi i këtij procesi është përshkuar me probleme të theksuara në kuptim të zbatimit të ligjeve, rregulloreve dhe akteve tjera. Gjithashtu është i theksuar problemi i miratimit të akteve ligjore duke përshkuar rregullativën ligjore nga vendet tjera të BE-së, të cilat shpesh nuk përkojnë me sistemin juridik të Kosovës, gjë që pamundëson implementimin e tyre. Përveç kësaj, është e domosdoshme edhe një administratë e fuqishme e cila ka kapacitete për implementim të politikave publike, si në nivel qendror ashtu edhe në atë lokal. Mungon edhe praktika e nxjerrjes së politikave publike në bazë të fakteve, si dhe analiza e efekteve të dispozitave ekzistuese.

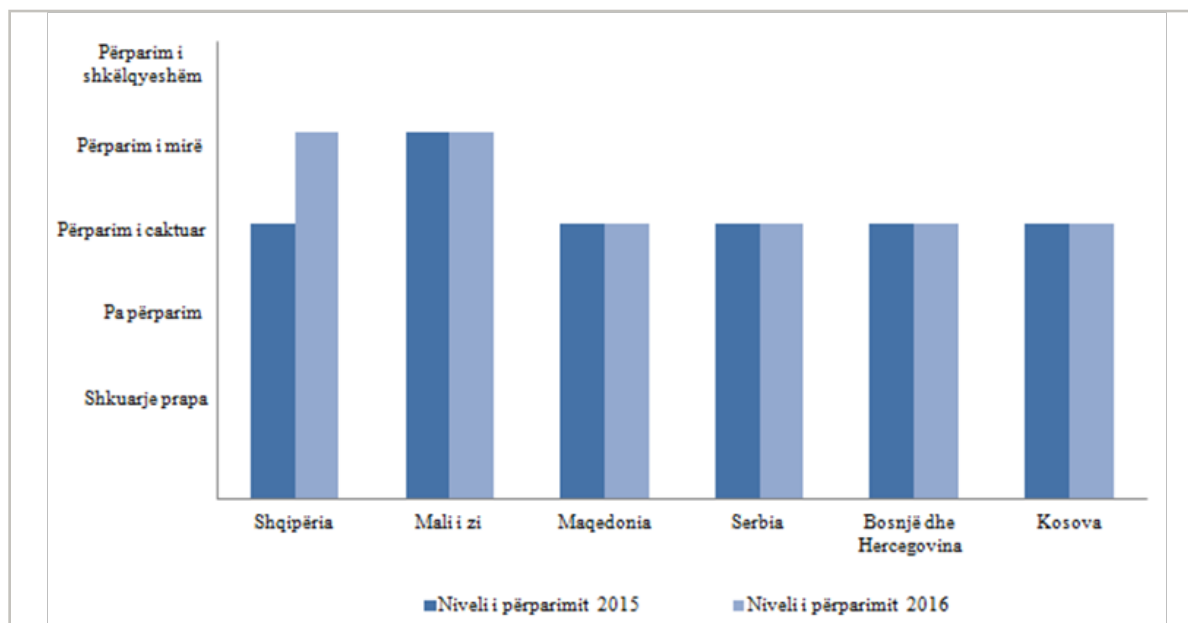
Në kontekst të përafrimit me rrjedhat ligjore në BE në fushën e bujqësisë dhe zhvillimit rural, në imazhet e mëposhtme janë paraqitur niveli i gatishmërisë dhe niveli i zhvillimit të ekonomive të Ballkanit Perëndimor në procesin e integritimit në BE, në bazë të kriterëve të përcaktuara në raportet e progresit për secilin shtet kandidat individualisht.

Diagrami 2. Niveli i gatishmërisë së kandidatëve për anëtarësim në BE nga sektori i bujqësisë dhe zhvillimit rural

Burimi: Komisioni Evropian, Raportet e Progresit të vendeve të Ballkanit Perëndimor për vitet 2015 dhe 2016

⁹ IPARD – Instrumenti për ndihmë paraanëtarësimin në zhvillim rural.

Diagrami 3. Niveli i gatishmërisë së kandidatëve për anëtarësim në BE nga sektori i bujqësisë dhe zhvillimit rural

Burimi: Komisioni Evropian, Raportet e Progresit të vendeve të Ballkanit Perëndimor për vitet 2015 dhe 2016

PPB luan rol të rëndësishëm për zhvillimin e politikave agrobujqësore në Kosovë në kuptim të rrugëtimit të saj drejt BE-së, prandaj ajo duhet të miratojë një sërë rregullash dhe rregulloresh obligative të rëndësishme për funksionimin e kësaj politike. Caku kryesor i PPB është sigurimi i një standardi jetësor për bujqit, si dhe furnizimi i sigurt dhe stabil i ushqimit, me çmime të përballeshme për të gjithë konsumatorët. Kjo sigurohet përmes ofrimit të përkrahjes për bujqit, promovimit të zhvillimit rural, avancimit të produktivitetit dhe kualitetit të jetës së njerëzve në vise rurale.¹⁰ Duke qenë se Kosova është e pasur me tokë bujqësore, kjo politikë mund të përbëjë rast të mirë për zhvillimin e bujqësisë, fshatrave dhe viseve rurale në të ardhmen. PPB gjithashtu ka rol të theksuar për viset tjera, siç janë mbrojtja e mjedisit, siguria e kafshëve dhe mbrojtja e resurseve natyrore. Me rregullat e PPB sigurohet respektimi i parimeve të mbrojtjes së mjedisit, ndërsa me masat përkatëse të kësaj politike promovohen praktikat bujqësore të qëndrueshme nga këndvështrimi ekologjik.

Si njëra nga politikat më të mëdha dhe më të rëndësishme të përbashkëta të BE-së, PPB kryesisht financohet nga buxheti i BE-së, edhe atë në masë prej 40%.¹¹ Ky fakt gjithashtu vë në pah rëndësinë e sektorit të bujqësisë dhe zhvillimit rural në procesin e përafritimit. Kërkesat e BE-së për Kosovën para së gjithash kanë të bëjnë me krijimin e strukturave institucionale për implementimin e strategjive dhe planeve të veprimit, trupave të fuqishëm administrativë dhe ekzekutivë për implementimin e ligjeve nga kjo sferë dhe ngritjen e kapaciteteve për përpunim adekuat të kërkesave dhe monitorimin e skemave të granteve dhe subvencioneve.

Kapacitetet për implementimin e ligjeve në nivel kombëtar dhe lokal ende nuk janë në nivel të kënaqshëm, prandaj është me rëndësi të punohet edhe më tej në fuqizimin e tyre.¹² Mungesa e kapaciteteve për implementim të ligjeve është edhe më e theksuar në veri të Kosovës, ku paraqitet edhe problemi i dualitetit të sistemit. Zyrtarët ekzistues komunalë që kryejnë punët në fushën e bujqësisë dhe zhvillimit rural punojnë nën kornizat e sistemit të Republikës së Serbisë, e rrjedhimisht e kanë fare pak të njohur sistemin e Kosovës. Zyra Administrative e Mitrovicës së Veriut funksionon ekskluzivisht sipas sistemit të Kosovës, por për shkak të sipërfaqes së vogël të kësaj komune, pothuajse nuk ka fare veprimtari bujqësore¹³ kështu që kërkesat për implementim të ligjeve përkatëse në këtë komunë janë minimale.

¹⁰ EU & Kosovo – Pasqyrë e politikave kryesore të integritimit evropian, 2014, në faqen: http://www.mei-ks.net/repository/docs/EU_KOSOVO_SRB.pdf, f. 3

¹¹ Shpenzimi në bujqësi në BE, Komisioni Evropian, shtator 2015, në faqen: http://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/cap-funding/pdf/cap-spending-09-2015_en.pdf, f. 8

¹² EU & Kosovo – Pasqyrë e politikave kryesore të integritimit evropian, 2014, në faqen: http://www.mei-ks.net/repository/docs/EU_KOSOVO_SRB.pdf, f. 3

¹³ Në territorin e komunës së Mitrovicës së Veriut, aktivitetet bujqësore zhvillohen vetëm në fshatin Suvadoll

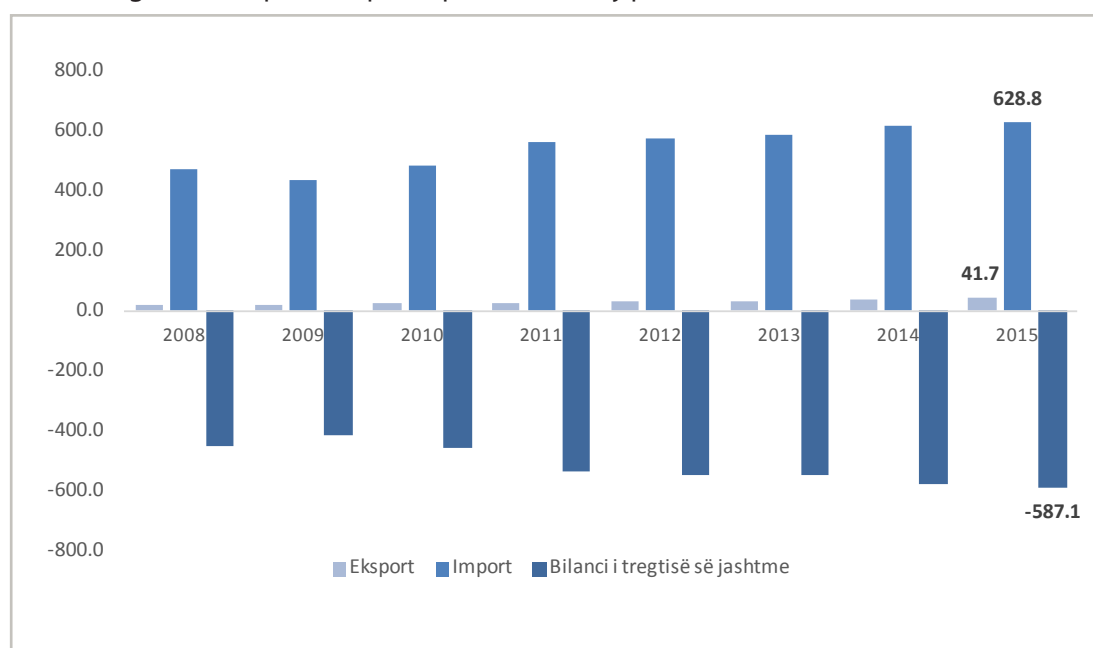
3. Gjendja e bujqësisë në Kosovë dhe ndikimi i saj në mjedis

Marrë parasysh mbulueshmërinë e madhe me tokë bujqësore, bujqësia e Kosovës përbën nga nga veprimtaritë kryesore ekonomike të vendit. Në vitin 2014 janë shfrytëzuar 413,635ha tokë bujqësore, nga e cila 197,012 ha është shfrytëzuar për kultivim të produkteve bujqësore.¹⁴ Aktualisht, sektori i bujqësisë kontribuon në BPV me vetëm 12% ndërsa në eksport me vetëm 15%.¹⁵

Sipërfaqja e tokës bujqësore zvogëlohet vazhdimisht për shkak të planifikimit joadekuat hapësinor dhe implementimit të dobët të Ligjit për Tokën Bujqësore, si dhe rregullativës që ndërlidhet me mbrojtjen e tokës dhe ndryshimin e destinimit të tokës bujqësore në atë ndërtimore.

Edhe pse ka potencial për zhvillim të bujqësisë, produktet bujqësore vazhdojnë të mbulojnë një pjesë të theksuar të importit, edhe atë në masë prej 24.4%. Në vitin 2011, Serbia ka marrë pjesë me 20% në strukturën e përgjithshme të importit në Kosovë, dhe ka qenë partneri më i madh tregtar i saj.¹⁶ Raporti mes importit dhe eksportit të produkteve bujqësore, si dhe deficitit tregtar i periudhës 2008-2014 është paraqitur në diagramin e mëposhtëm.

Diagrami 4. Importi-Eksporti i produkteve bujqësore, në milionë euro, 2008-2015

Burimet: Raporti i gjelbër i Kosovës 2015, Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural dhe *Agricultural Policy Puls*, Kosovë

Sipas regjistrimit të bujqësisë të vitit 2014, në të cilin komunat e veriut të Kosovës refuzuan të marrin pjesë,¹⁷ në Kosovë ekzistojnë 130,775 ekonomi familjare bujqësore, nga të cilat vetëm 339 janë të regjistruara si persona juridikë.¹⁸ Sipas madhësisë së pronave, mbizotërojnë ato me 0.4-2ha sipërfaqe (46.5%),¹⁹ në të cilat zhvillohen veprimtari të cilat kryesisht i plotësojnë nevojat familjare për ushqim. Situata është e ngjashme edhe në komunat në veri të Kosovës, ku pjesa më e madhe e pronave bujqësore (të regjistruara sipas sistemit serb) janë mes 2-5ha.²⁰

14 Raporti i gjelbër i Kosovës, 2015, në faqen: http://www.mbpzhr-ks.net/repository/docs/Green_Report_Kosovo_2015_Eng_final.pdf, f. 24

15 Programi kombëtar për zbatimin e Marrëveshjes së Stabilizim Asociimit, në faqen: http://www.mei-ks.net/repository/docs/3_pkzmsa_miraturar nga_kuvendi_final_eng_.pdf, f. 168.

16 Studimi "Tregtimi me produkte bujqësore mes Serbisë dhe Kosovës", projekti "ReConnexion", Fondi Hartefakt, 2013.

17 Regjistrimi i bujqësisë 2014, në faqen: <http://ask.rks-gov.net/media/1376/konacni-rezultati-finale.pdf>, f. 4

18 Raporti i gjelbër i Kosovës, 2015, në faqen: http://www.mbpzhr-ks.net/repository/docs/Green_Report_Kosovo_2015_Eng_final.pdf, f. 25.

19 FAO, Praktikë më të mira në krijimin e vendeve të gjelbra të punës për sigurimin e qëndrueshmërisë së amvisërive rurale dhe shfrytëzimit të resurseve si pjesë e Zhvillimit Rural, 2012, në faqen: http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/Europe/documents/Events_2012/3rdRD/07Bunjaku_Kosovo_Presentation_Prag_30.05.2012.pdf, f. 4.

20 Të dhënat mbi strukturën e pronave bujqësore në veri të Kosovës të regjistruara në sistemin e Kosovës nuk kanë qenë në dispozicion gjatë grumbullimit të të dhënave të hulumtimit.

Zhvillimi i bujqësisë në dekadat e fundit ka sjellë deri tek shfrytëzimi i tepërt i resurseve natyrore, duke neglizhuar parimet themelore ekologjike. Çështja e mbrojtjes së mjedisit është kyçe kur flitet për sektorin e bujqësisë, sepse ai përbën një nga ndotësit më të mëdhenj. Edhe pse mjedisi nuk është tërësisht i inkorporuar në politikat zhvillimore të bujqësisë në Kosovë, ndikimi i aktiviteteve aktuale bujqësore në mjedis është më i ulët se sa në vendet e rajonit.²¹ Mjetet mekanike që shfrytëzohen për punë janë kryesisht të lehta, prandaj edhe ndikimi negativ në mjedis dhe biodiversitetin është më i ulët se sa ai në shtetet e rajonit. Megjithatë, probleme ka në kuptim të fragmentimit të tokës, ndotjes së tokës dhe ujërave për shkak të shfrytëzimit joadekuat të agrokimikateve (plehrave artificiale dhe pesticideve), erozionit të tokës, konsolidimit të tokës, etj. Tejkalimi i këtyre problemeve mund të bëhet vetëm me struktura efikase të inspektimit, promovim të bujqësisë organike, zgjidhje të problemit të ndërrimit të destinimit të tokës, edukim të bujqve, do të thotë me krijimin e një sistemi gjithëpërfshirës dhe funksional për këtë fushë.

Praktikat aktuale në fushën e bujqësisë dhe zhvillimit rural paraqesin burim të madh të ndotjes së mjedisit, prandaj është e domosdoshme që të njëjtat të modifikohen dhe orientohen drejt bujqësisë organike, e cila mundëson jo vetëm prodhimin e ushqimit ekologjik dhe të shëndetshëm por edhe mbrojtjen e resurseve natyrore. Zhvillimi i bujqësisë organike në Kosovë është në zanafillë. Nën ombrellën e MBPZHR që nga viti 2010 funksionon edhe Njësia për Bujqësi Organike, ndërsa që në vitin 2002 është themeluar edhe Asociacioni i Bujqve Organikë të Kosovës. Qëllimi kryesor i këtij Asociacioni është paraqitja e metodave organike dhe edukimi i bujqve, por edhe krijimi i standardeve dhe akteve ligjore. Në planin e zhvillimit të bujqësisë dhe zhvillimit rural për periudhën 2014-2020 theks i veçantë i është vënë zhvillimit të bujqësisë organike. Është krijuar edhe skema e bujqësisë organike dhe i është dhënë përparësi fermerëve organikë kur është në pyetje skema e përkrahjes investive. Edhe pse Ligji për Bujqësinë Organike²² është miratuar që në vitin 2008 (e është ndryshuar në vitin 2012), implementimi i tij mbetet në nivel të ulët, ndërsa krijimi i organeve dhe komisioneve përkatëse për

²¹ *Ndryshimi dhe plotësimi i Strategjisë për mbrojtjen e mjedisit 2011-2020, në faqen: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/STRATEGIJA_ZA_ZASTITU_ZIVOTNE_SREDINE_2011-2020_I_AKCIONI_PLAN__2011-2015.pdf, f. 31.*

²² *Ligji për bujqësinë organike është pjesërisht i harmonizuar me rregulloret e BE-së Nr. 834/2007 dhe Nr. 889/2008, Programi kombëtar për implementimin e Marrëveshjes së Stabilizim Asociimit, mars 2016.*

prodhimtari organike brenda MBPZHR nuk ka filluar ende.²³ Ky ligj pjesërisht është i harmonizuar me rregullativën e BE-së. Pjesa më e madhe e bujqve dëshiron të intensivifikon prodhimtarinë, prandaj shfrytëzon plehra e pesticide pa kontroll dhe pa marrë parasysh ndikimin e mundshëm negativ mbi mjedisin dhe shëndetin njerëzor. Ekziston një numër i vogël i bujqve që përpiqen të prodhojnë në mënyrë ekologjike, duke e ruajtur biodiversitetin dhe të cilët janë kundër shfrytëzimit të agrokimikateve. Për momentin, një numër i vogël i bujqve në Kosovë janë në fazë të kalimit në bujqësi organike²⁴ ndërsa është vlerësuar se rreth 85 hektarë janë nën konvertim (16 lloje që eksportohen si produkte të certifikuara organike).²⁵ Në masë më të madhe ky eksport mbulohet nga bimët mjekësore, të cilat mbulojnë 58 hektarë.²⁶ Një nga pengesat kryesore në kuptim të bujqësisë organike është certifikimi i produkteve. Në Kosovë nuk ekziston organi për certifikimin e produkteve organike, prandaj për këtë qëllim angazhohen ndërmarrjet nga Shqipëria (Albinspekt) dhe Maqedonisë (Procert), të cilat ofrojnë shërbime të tilla. Duke qenë se në treg janë të pranishëm kryesisht prodhues të vegjël, ka mundësi të certifikimit grupor gjë që e bën të domosdoshëm bashkimin e bujqve për këtë qëllim.

Kur bëhet fjalë për bashkëpunimin mes bujqve, në Kosovë bashkimi në kooperativa ende vazhdon të jetë në nivel të ulët. Sipas Ligjit Nr. 03/L-044 për ndryshimin dhe plotësimin e Ligjit Nr. 2003/9 për kooperativat bujqësore, respektivisht nenit 3 të të njëjtit, kooperativa mund të themelohet nga së paku 5 bujq, ndërsa më pas unioni mund të krijohet me bashkimin e dy apo më shumë kooperativave. Edhe pse ato sjellin përfitime të shumta, siç janë krijimi i vendeve të reja të punës, qasja në teknologji, pozita më e mirë negociuese me furnitorë, tregtarë dhe banka, apo intensivifikimi i konkurrencës, numri i kooperativave efektive është i vogël. Deri tani në Kosovë janë regjistruar 83 kooperativa, ndërsa në veri të Kosovës janë tri sish – në Zubin Potok, Leposaviq dhe Zveçan.

²³ *Raporti i Progresit të Kosovës, BE, 2015, në faqen: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2015/20151110_report_kosovo.pdf, f. 48.*

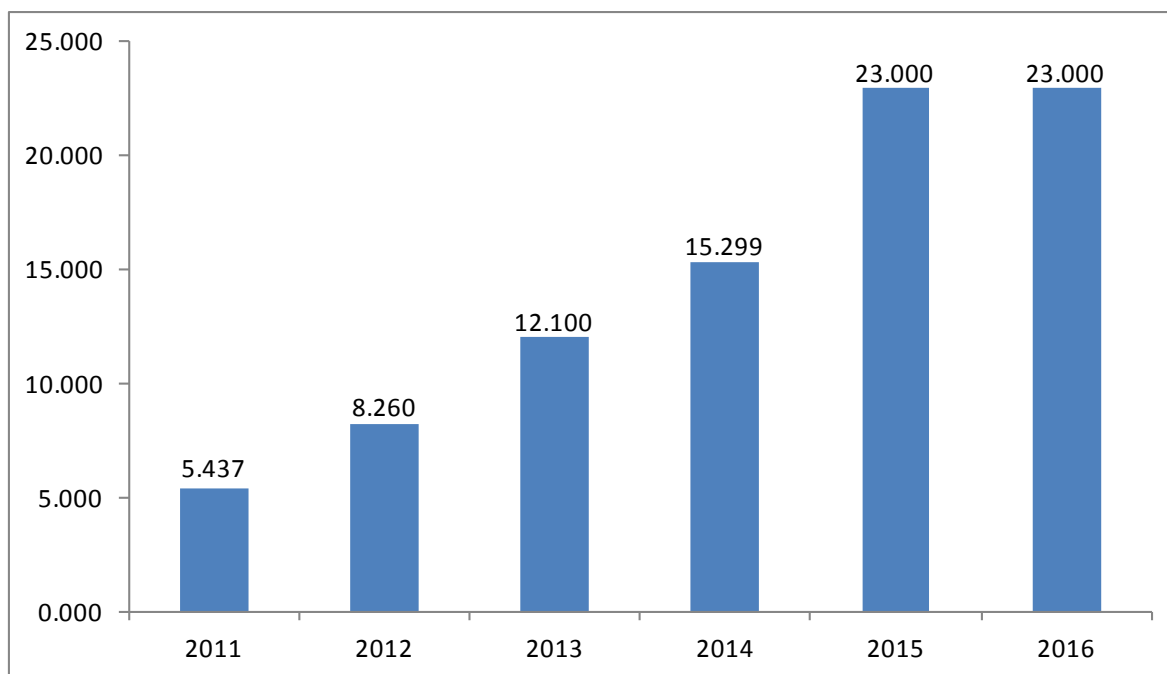
²⁴ *Periudha e konvertimit (kalimit) nënkupton kohën e domosdoshme për kalim nga sistemet tjera të prodhimit në sistem të prodhimit organik. Asociacioni i bujqve organikë të Kosovës (OAAK) ka përkrahur konvertimin e një numri të caktuar të bujqve.*

²⁵ *Zhvillimi Ekonomik i Bujqësisë Organike të Kosovës. Vlerësimi i Parë, Dhjetor 2013, në faqen http://www.iadk.org/portals/0/2013%20organic_agriculture_report.pdf, f. 3.*

²⁶ *Programi kombëtar për implementimin e Marrëveshjes së Stabilizim Asociimit, mars 2016, f. 173.*

Viteve të fundit është evidente rritja e investimeve në fushë e bujqësisë dhe zhvillimit rural. Me qëllim të avancimit të bujqësisë, Qeveria e Kosovës ndanë mjete të konsiderueshme – në vitin 2015 për grante janë ndarë 20 milionë euro,²⁷ ndërsa në vitin 2016 janë ndarë 23 milionë.²⁸ Gjithashtu, Qeveria, me pagesa direkte dhe grante, u ofron bujqve përkrahje nën kornizën e masave për zhvillimin e bujqësisë dhe zhvillimin rural në Kosovë, ndërsa përkrahja financiare është shumëfishuar viteve të fundit (diagrami 3). Në vitin 2016 dhe 2015, për pagesa direkte janë ndarë nga 23 milionë euro, që përbën rritje të theksuar në krahasim me vitin 2014.²⁹

Diagrami 5. Pagesat direkte, në mijëra euro, 2011-2016

Burimi: Raporti i gjelbërt i Kosovës 2015, Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural; dhe Raporti i Progresit të Kosovës për vitin 2016, Komisioni Evropian

Viteve të fundit organizatat ndërkombëtare, para së gjithash BE dhe të tjera, kanë përkrahur konsiderueshëm sektorin e bujqësisë dhe zhvillimit rural, përmes ofrimit të asistencës teknike për ngritje të kapaciteteve në institucione, ndarje të granteve për bujq, dhe programe për krijimin e mundësive të zhvillimit. Nga viti 2000, BE ka ndarë rreth 100 milionë euro për ta përkrahur këtë sektor në Kosovë.³⁰ Që nga viti 2007, Kosova shfrytëzon fondet IPA të BE-së³¹ (IPA 2007-2013 dhe IPA 2014-2020). Megjithatë, Kosova ende nuk posedon kapacitete të mjaftueshme për ta implementuar komponentin e IPA që ndërlidhet me bujqësinë dhe zhvillimin rural – IPARD. Cak i IPARD-it, sipas Komisionit Evropian, është që të ofrojë ndihmë në implementimin e rregullave të BE-së dhe standardeve që kanë të bëjnë me politikat e përbashkëta të bujqësisë, si dhe t'i kontribuojë zhvillimit të qëndrueshëm të sektorit të bujqësisë dhe zhvillimit rural në shtetet candidate.³² Kosova duhet të përpiqet të krijojë strukturat e domosdoshme dhe të zhvillojë kapacitetet për të implementuar IPARD.³³ Një kontribut i madh i BE-së ka të bëjë me hapjen e tregut evropian edhe për produkte bujqësore të Kosovës. Në vitin 2007 ka hyrë në fuqi marrëveshja e CEFTA-s, e cila ka hapur mundësi të reja për bujqit

27 Raporti i Progresit të Kosovës 2015, BE, në faqen: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2015/20151110_report_kosovo.pdf, f. 48.

28 Raporti i Progresit të Kosovës 2016, BE, në faqen: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_kosovo.pdf, f. 55.

29 Raporti i Progresit të Kosovës 2016, BE, në faqen: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_kosovo.pdf, f. 55.

30 EU & Kosovo – Pasqyrë e politikave kryesore të integritit evropian, 2014, në faqen: <http://www.mei-ks.net/sr/publikacije/eu--kosovo---pregled-kljucnih-politika-evropskih-integracija>, f. 6.

31 IPA – Instrumenti për asistencë paraanëtarësimi shteteve candidate për BE, si dhe shteteve candidate potenciale për anëtarësim në Bashkimin Evropian

32 EU & Kosovo – Pasqyrë e politikave kryesore të integritit evropian, 2014, në faqen: http://www.mei-ks.net/repository/docs/EU_KOSOVO_SRB.pdf, f. 6.

33 Fuqizimi i akterëve ruralë në Ballkanin Perëndimor, Komisioni Evropian, 2014, në faqen: http://ec.europa.eu/agriculture/enlargement/publications/western-balkans-report-2014_en.pdf, f. 43

e këtij territori. Përveç BE-së edhe donatorë tjerë, siç janë Banka Botërore, Agjencia për Zhvillim Ndërkombëtar e Danimarkës (DANIDA), USAID, Agjencia për Zhvillim Ndërkombëtar e Austrisë (ADA), GIZ-i dhe të tjerë investojnë mjete të konsiderueshme në sektorin e bujqësisë dhe zhvillimit rural një Kosovë. Përveç kësaj, kujdes i veçantë i kushtohet mjedisit jetësor përmes realizimit të projekteve të ndryshme.

4. Përse bujqësia (nuk) përbën mundësi zhvillimi për veriut të Kosovës?

Bujqësia në veriun e Kosovës dallon mes viseve kodrinoro-malore në të cilat dominon blegtoria dhe rajonit të luginës së lumit Ibër ku kryesisht zhvillohet pemëtaria, perimtaria dhe kultivimi i drithërave. Megjithatë, të rrallë janë shembujt e ndërmarrjeve të suksesshme apo amvisërive bujqësore në këtë sektor. Arsyet kryesore për konkurrueshmërinë e ulët të bujqve nga ky rajon janë tregu i vogël, mungesa e informatave për tregun, parcelat e vogla, prodhimtaria e zgjatur, mekanizmat e vjetërsuar, mungesa e mjeteve financiare për blerje të mekanizmave më modernë, si dhe ekzistimi i pengesave të ndryshme administrative. Problem themelor është ngopja, respektivisht fragmentimi i tokave, gjë që përbën pengesë për prodhim të qëndrueshëm të produkteve bujqësore, shfrytëzim rentabil të mekanizmave modernë si dhe zvogëlimin e shpenzimeve të prodhimtarisë. Përveç ndikimit në konkurrueshmërinë e bujqve dhe zhvillimin ekonomik, fragmentimi i tokave ndikon edhe në mjedisin njerëzor.

Korniza ligjore në fushën e bujqësisë dhe zhvillimit rural aktualisht nuk ofron mekanizma për mbikëqyrje, praktika të qëndrueshme për grumbullim të produkteve bujqësore, leje për grumbullim apo kuota për grumbullim që duhet të sigurojnë mbrojtjen e biodiversitetit (diversitetit biologjik) në rajon.³⁴ Ndotja e tokës dhe ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore si rrjedhojë e shfrytëzimit joadekuat të agrokimikateve, prerja e pakontrolluar e pyjeve që sjell deri tek erozioni i tokës, ndotja e ajrit për shkak të emetimit të gazrave në mjedis nga stallat, janë vetëm disa nga faktorët kufizues të zhvillimit të këtij sektori në veri të Kosovës. Ende nuk ekzistojnë shërbime efikase të inspektimit. Në bazë të Ligjit për inspektoratin bujqësor Nr. 03/L-029, respektivisht nenit 5 të tij, kontrolli inspektues kryhet nga inspektorë të nivelit qendror në tërë territorin e Kosovës, ndërsa inspektorët komunalë kryejnë inspektimin brenda territorit të komunës, në pajtim me kompetencat ligjore. Duke qenë se nuk ekzistojnë inspektorate bujqësore pranë autoriteteve lokale në veri të Kosovës, nuk mund të zbatohen as sanksione për ata që shkelin ligjin.

Kur është në pyetje zhvillimi i bujqësisë organike, kërkesa për produkte organike në tregun evropian është në rritje konstante, por edhe kërkesat në kuptim të cilësisë së produkteve janë në rritje, gjë që paraqet sfidë për bujqit e rajonit. Potencial sigurisht se ka duke qenë se shumica e tokave janë me sipërfaqe të vogla dhe gjenden në lartësi të mëdha mbidetare, të cilat janë të përshtatshme në veçanti për zhvillimin e bujqësisë organike, ndërsa për këtë fushë ndahen edhe mjete të konsiderueshme financiare. Megjithatë, mosekzistimi i organeve inspektuese dhe certifikuese të produkteve organike e vështirëson sigurimin e produkteve të cilësisë së lartë. Pa marrë parasysh faktin se struktura institucionale për zhvillim të bujqësisë organike në nivel kombëtar veç është themeluar, promovimi i kësaj dege të bujqësisë është e pamjaftueshme, dhe vetëm një numër i vogël i bujqve merret aktualisht me prodhimtari organike. Ajo që duhet theksuar kur shqyrtohet potenciali i kësaj dege është arsyeshmëria ekonomike e prodhimit të produkteve organike në Kosovë kundrejt produkteve konvencionale. Shtrohet edhe pyetja nëse mund të pritët që shpenzimet më të larta dhe hyrjet më të ulëta të kompensohen, respektivisht nëse fuqia blerëse dhe vetëdija e popullatës lidhur me përdorimin e ushqimit ekologjikisht të pastër është e tillë që kjo degë e bujqësisë të jetë fitimprurëse. Relacioni mes fitimit dhe shpenzimeve në prodhimtari organike nuk është i ditur për prodhuesit bujqësorë.

Një nga parakushtet themelore për zhvillim të bujqësisë është infrastruktura adekuate, e cila përfshin sistemin e ujitjes dhe objektet për përpunim dhe depozitim të korrjeve. Vërehet se në veri të Kosovës mungojnë objekte të tilla moderne. Vjetërsimi i mekanizmave paraqet problem të madh për bujqit dhe një nga arsyet kryesore për produktivitet të ulët dhe ekonimizim më të ulët të prodhimtarisë bujqësore atje. Ekzistojnë disa ndërmarrje në komunat e Leposaviqit, Zveçanit dhe Zubin Potokut që posedojnë pajisje më moderne për përpunim të pemëve dhe perimeve, si dhe për prodhimin e qumështit dhe produkteve të qumështit. Në komunën e Leposaviqit ekzistojnë tri komuna që merren me blerjen dhe përpunimin e pemëve dhe perimeve, ndërsa një e tillë ekziston në Zubin Potok. Nga shtatori i vitit 2015 për blerje të tërë rendimentit paguhet edhe taksa prej 3% nga vlera e gjithmbarshme, ndërsa për plasman të produktit në treg duhet të kryhet analiza në Entin e Shëndetit Publik të Prishtinës, me seli në Mitrovicë, i cili funksionon në bazë të sistemit të Republikës së Serbisë. Përveç kësaj, tatimet dhe taksat doganore që paguhen me rastin e eksportit edhe më tej rritin shpenzimet e prodhuesve dhe

³⁴ Analiza e zinxhirit të vlerave – produktet jodrusore në pyje, Rajoni i Mitrovicës, UNDP, 2015.

përpunuesve. Kur është në pyetje eksporti në Republikën e Serbisë, paraqiten edhe disa probleme lidhur me eksportin e pyjeve të malit, për shkak të mosharmonizimit të dokumentacionit të nevojshëm për procedura doganore mes Serbisë dhe Kosovës, ndërsa eksporti i pemëve nga plantacionet bëhet pa problem. Viteve të fundit në veri të Kosovës është në trend edhe kultivimi i pemëve të vogla, në veçanti mjedrave, por edhe produkteve nga serrat. Edhe blegtoria është degë e popullarizuar e bujqësisë, e cila karakterizohet me ekonomi familjare të vogla, e që për cak ka kryesisht përmbushjen e nevojave të ekonomisë familjare, ndërsa një pjesë fare e vogël destinohet për plasman në treg.

Qasja në fondet që ofrohen nga Qeveria e Kosovës dhe e Serbisë, si dhe donatorët ndërkombëtarë, mund të bëhet vetëm pas regjistrimit të ekonomisë familjare. Për këtë qëllim, bujqit nga veriu i Kosovës mund të regjistrohen edhe në sistemin serb edhe atë kosovar. Regjistrimi i ekonomive familjare në sistemin e Kosovës për bujqit e veriut të Kosovës bëhet pranë Zyrës Administrative të Mitrovicës së Veriut dhe në Prishtinë, pranë Agjencisë për Regjistrimin e Bizneseve të Kosovës. Në sistemin serb janë të regjistruara gjithsej 3139 ekonomi familjare bujqësore, nga të cilat numri më i madh është i regjistruar në komunën e Leposaviqit (1811). Zubin Potoku është komunë në të cilën banorët kryesisht merren me bujqësi, prandaj ky sektor edhe trajtohet si potencial për zhvillim ekonomik³⁵ (për momentin ka të regjistruara 414 ekonomi familjare bujqësore). Në komunën e Zveçanit viteve të fundit bujqësia i është nënshtruar industrializmit edhe pothuajse është shuar fare. Sot, më shumë se gjysma e ndërmarrjeve të regjistruara (53%) janë tregtare, ndërsa prodhimtaria bujqësore ka përqindje të ulët, kryesisht në fushën e kultivimit të perimeve për shitje.³⁶ Në territorin e komunës së Mitrovicës së Veriut ka shumë pak sipërfaqe bujqësore dhe në këtë komunë potenciali i zhvillimit të bujqësisë është i vogël.

Një nga donatorët më të mëdhenj që e ka përkrahur sektorin e bujqësisë dhe zhvillimit rural në veri të Kosovës është Zyra e Bashkimit Evropian në Kosovë. Në periudhën mes vitit 2010 dhe 2015, BE përmes disa programeve (EURED III, skema e granteve për veri I dhe II) i ka ndarë rreth 3.1 milionë euro për këtë sektor. Vetëm nën kornizën e skemave të granteve për veriun I dhe II janë financuar 79 projekte për komunat e veriut³⁷ nga të cilat 44 projekte kanë qenë nga fusha e zhvillimit të bujqësisë dhe zhvillimit rural.³⁸ Ndarja e projekteve sipas komunave është paraqitur në tabelën në vijim.

Komuna	Numri i gjithmbarshëm i projekteve të përkrahura në GS I dhe GS II	Numri i projekteve për zhvillim të bujqësisë në GS I dhe GS II	Projekte për zhvillim të bujqësisë (në përqindje)
Mitrovica e Veriut	19	2	10,5%
Zveçani	16	8	50%
Zubin Potoku	12	10	83,4%
Leposaviqi	29	24	82,7%

Burimi: Studimi „A po jetojmë më mirë“, InTER, 2016.

Përveç ndihmës financiare nga donatorë të ndryshëm, në veri të Kosovës pothuajse nuk ka lloje tjera të përkrahjes. Miratimi i kredive bujqësore në banka nuk aplikohet fare. Sipas studimit të UNDP të kryer në vitin 2015, edhe pse në veri të Kosovës funksionojnë disa banka, kredi për bujqësi nuk jepen sepse pagesat nuk janë të siguruar, garancitë e kompanive nuk janë të regjistruara fare në institucionet e Kosovës, sundimi i ligjit dhe puna e organeve gjyqësore janë në nivel të pamjaftueshëm.³⁹ Përveç kësaj, mosdisponueshmëria dhe paqëndrueshmëria e të dhënave në sektorin e bujqësisë ia bëjnë edhe më të vështirë institucioneve financiare vlerësimin e gjendjes në këtë sektor, andaj ai konsiderohet si shumë i rrezikshëm për investime. Ajo me çka do të hapeshin më shumë mundësi për bujqit është formimi i asociacioneve, me çka do të lehtësohej tërë procesi dhe do të sigurohej qasje në më shumë mjete, pajisje më moderne dhe më shumë vende pune.

Problemet e cekura shpërfaqin domosdoshmërinë e ndërmarrjes së masave konkrete, si nga ana e autoriteteve qendrore ashtu edhe nga ato lokale, të cilat do të sigurojnë qëndrueshmërinë e sektorit të bujqësisë në Kosovë. Përveç kësaj, duhet të bëhen përpjekje shtesë për të zvogëluar ndikimi negativ i veprimtarisë bujqësore në mjedisin jetësor, duke qenë se bujqësia është një nga ndotësit më të mëdhenj të mjedisit.

35 Strategjia për zhvillimin e komunës Zubin Potok.

36 Faqja zyrtare e komunës së Zveçanit në internet, në: <http://www.opstinazvecan.rs/index.php/privreda/poljoprivreda>.

37 Nga gjithsej 79 projekte të miratuara nën kornizat e SG I dhe SG II, tri projekte janë ndërkombëtare dhe nuk kanë të bëjnë me zhvillimin e bujqësisë.

38 Studimi „A po jetojmë më mirë“, InTER, 2016, në faqen: bit.ly/2dGo1rR, f. 47.

39 Analiza e zinxhirit të vlerave – Produktet jodrusore në pyje, Rajoni i Mitrovicës, UNDP 2015.

5. Përfundimet dhe rekomandimet

Si aktiviteti kryesor ekonomik i Kosovës, bujqësia paraqet potencial të madh për zhvillim. Asaj i shkojnë për shtati edhe investimet çdo herë e më të mëdha në këtë sektor gjatë viteve të fundit, si nga ana e Qeverisë së Kosovës ashtu edhe nga organizatat ndërkombëtare dhe bilaterale.

Institucionet e Kosovës janë të fokusuara në harmonizimin e legjislacionit nga fusha e bujqësisë dhe zhvillimit rural me rrjedhat në BE, por për këtë proces nevojiten më shumë përpjekje. Problem i veçantë është miratimi i shpejtë i ligjeve, pa kryerje të analizave të detajuara të efekteve të normave ligjore, gjë që rezulton me implementim joefikas të tyre. Kapacitetet për implementimin e ligjeve në nivel lokal dhe nacional nuk janë të mjaftueshme, ndërsa problem i veçantë për veriun e Kosovës është edhe dualiteti i sistemit. Zyrtarët komunalë për bujqësi dhe zhvillim rural punojnë nën kornizën e Republikës së Serbisë dhe kanë shumë pak njohuri për ligjet e Kosovës nga kjo fushë.

Ndikimi i bujqësisë në mjedis është i madh, duke qenë se bujqësia është njëri nga ndotësit më të mëdhenj. Agrokimikatet përdoren përtej çdo mase, ndërsa nuk ekzistojnë ende shërbime efektive të inspektimit. Zhvillimi i bujqësisë organike është në faza të hershme dhe janë të nevojshme angazhime shtesë për të ngritur vetëdijen lidhur me prodhimin dhe përdorimin e ushqimeve të prodhuara në bazë të parimeve ekologjike.

Në bazë të analizës dhe përfundimeve mund të nxirren rekomandimet në vijim:

- Të ngriten kapacitetet institucionale dhe organizative për implementimin e politikave publike në fushën e bujqësisë dhe zhvillimit rural në nivel lokal, gjë që gjithashtu përfshin ngritjen e efikasitetit të shërbimeve të inspektoratit;
- Të bëhet dallimi mes politikave publike që kanë për synim prodhuesit e vegjël dhe atyre që kanë për synim prodhuesit e mëdhenj bujqësor;
- Të fuqizohen mekanizmat për zhvillim të prodhimit organik, përfshirë edhe themelimin e organeve certifikuese dhe vendosjen e standardeve;
- Të promovohen politika publike në fushën e bujqësisë dhe zhvillimit rural në komunat në veri të Kosovës.

InTER - Instituti për Zhvillim Teritorial Ekonomik - është një think tank i pavarur jo qeveritarë me mision të promovimit dhe përparimit të zhvillimit territorial shoqëro-ro-ekonomik në Ballkanin Perëndimorë.

Qyteti Verior, Çika Jovina pn, Mitrovicë Veriore
office@regionalnirazvoj.org • www.regionalnirazvoj.org

Projekt i financuar nga BE-ja dhe i menaxhuar nga Zyra e Bashkimit Evropian në Kosovë

Zbaton:

